

ЗМІСТ

Вітальне слово	3
Фотокопія копії наказу Народного комісаріату внутрішніх справ Української СРР	7
Вступне слово авторів	13
1. Види правових систем. Розвинення правових систем	15
1.1. Види правових систем держав світу	15
1.2. Особливості формування правової системи України. Розвинення правових систем	22
<i>Висновки до розділу 1.....</i>	<i>26</i>
2. Судово-експертна діяльність в країнах із різними правовими системами. Її уніфікування	28
2.1. Загальні відомості про судово-експертну діяльність в країнах із різними правовими системами.....	28
2.2. Міжнародне нормативно-правове регулювання участі експерта у кримінальному провадженні в країнах із різними правовими системами	43
<i>Висновки до розділу 2.....</i>	<i>58</i>
3 Стандартизування судово-експертної діяльності	60
3.1. Історія стандартизування судово-експертної діяльності.....	60
3.2. Міжнародне стандартизування судово-експертної діяльності	63
3.2.1. Акредитація установ, що здійснюють судово-експертну діяльність за міжнародними та регіональними стандартами систем управління якістю.....	63
3.2.2. Стандартизування практики установ, що здійснюють судово-експертну діяльність, із безпосереднього застосування спеціальних знань та вимог до використовуваного при цьому інструментарію	66
3.2.2.1. Стандартизування практики установ, що здійснюють судово-експертну діяльність, із безпосереднього застосування спеціальних знань.....	66
3.2.2.2. Стандартизування вимог до інструментарію, використовуваного у своїй практиці установами, що здійснюють судово-експертну діяльність.....	73
<i>Висновки до розділу 3.....</i>	<i>75</i>

4. Окремі питання стандартизування установ, що забезпечують судово-експертну діяльність в Україні.....	78
4.1. Історія стандартизування судово-експертної діяльності в Україні	78
4.2. Окремі особливості гармонізування міжнародних та регіональних стандартів	81
4.2.1 Застосування термінології при прийнятті міжнародних та регіональних стандартів як національних.....	81
4.2.2 Особливості розроблення, вибирання, перевіряння/ верифікування та валідування методів (методик) дослідження відповідно до міжнародних та регіональних стандартів	86
<i>Висновки до розділу 4.....</i>	<i>88</i>
5. Окремі особливості акредитації на відповідність вимогам міжнародних стандартів ISO/IEC 17020 та ISO/IEC 17025.....	91
5.1. Застосування керівництва G-19 при акредитації на відповідність вимогам міжнародних стандартів ISO/IEC 17020 та ISO/IEC 17025	91
5.2. Особливості документування систем управління якістю установ, що здійснюють судово-експертну діяльність	105
<i>Висновки до розділу 5.....</i>	<i>115</i>
6. Окремі приклади уніфікування певних сегментів судово-експертної діяльності	119
6.1. Уніфікування технології оглядання (дослідження) місця події.....	119
6.2. Уніфікування технологій (методик) експертування.....	128
<i>Висновки до розділу 6.....</i>	<i>133</i>
Загальні висновки.....	136
Післямова	147
Інформаційні джерела	150

ВСТУПНЕ СЛОВО АВТОРІВ

Сьогодні Україна прагне інтегрування до Європейського Союзу (ЄС), під яким (інтегруванням) розуміється процес її політичного, правового та економічного зближення з європейськими міждержавними структурами, результатом якого (зближення) повинно стати членство України в ЄС.

Під правовим зближенням знається входження України в наднаціональну правову систему ЄС, що формується з основоположних договорів та інших нормативних документів його (ЄС) інституцій, шляхом уніфікування своєї правової системи або ратифікації зазначених документів. Право ЄС не може протирічити міжнародному праву, яке формується, фактично, за аналогічним принципом. Одним із сегментів правових систем країн світу є судово-експертна діяльність, яка регулюється, зокрема, різноманітними нормативними актами від Конвенцій ООН та Європейського Союзу щодо протидії різним видам злочинів, надання взаємодопомоги у кримінальних справах, Уставів військових і кримінальних трибуналів, спеціальних судів тощо, якими закріплюються загальні засади та форми надання правової допомоги у ході міжнародного співробітництва в галузі кримінального судочинства та протидії конкретним видам злочинів, проведення судових експертиз, а також процесуального положення експерта як учасника кримінального провадження, його прав та обов'язків тощо, що є першим напрямом уніфікування цієї діяльності. Другим напрямом уніфікування судово-експертної діяльності є акредитування криміналістичних установ світу за загальними міжнародними стандартами систем управління якістю ISO/IEC 17020 та ISO/IEC 17025. І, нарешті, третім напрямом уніфікування є розроблення міжнародних та регіональних стандартів із застосування суто спеціальних знань суб'єктами судово-експертної діяльності від збирання об'єктів, що можуть мати або мають криміналістичну значущість, під час оглядання місць вчинення правопорушень до їх (об'єктів) експертування з обмінюванням криміналістично

значущою інформацією на рівні автоматизованих банків даних, а також інструментарію, що використовується під час цих процесів.

Авторами цієї роботи ставилося за мету детальне узагальнення в одному практичному посібникові питання уніфікування правових систем країн світу, уніфікування судово-експертної діяльності загалом і з акцентом на процесах стандартизування, як основного його (уніфікування) напрямку, зокрема.

Автори висловлюють щирю вдячність Білозьорову Є. В., Гапотію В. Д., Гузелі М., Дудичу А. В., Жильцову О. Л., Івановичу А., Канціру В., Коваленку В. В., Лопаті О., Оніщенко Н. М., Скакуну О. Ф., Скрипник М., Сороці С. О., Стефанчуку Р. О., Шпаку Ю. В., Чумаку В. В. та іншим науковцям і практикам, наукові доробки яких були використані під час розроблення цього посібника.

1. ВИДИ ПРАВОВИХ СИСТЕМ. РОЗВИНЕННЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

1.1. Види правових систем держав світу

У теорії держави та права, що визнана фундаментальною наукою у всьому світі, виокремлено окремий розділ під назвою: «Теорія правової системи». Під останньою (правовою системою) розуміється комплекс взаємозалежних й узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають унаслідок такого регулювання (правові норми, правові принципи, правосвідомість, законодавство, правові відносини тощо). У такому сенсі мова може йти про національну (наприклад, правову систему України), субнаціональну (правову систему суб'єктів федерації, наприклад, США), наднаціональну (наприклад, правову систему Європейського Союзу) та релігійну (наприклад, канонічну правову систему Ватикану) правові системи. У широкому значенні поняття «правова система» позначає поняття «правова сім'я» [1].

Поняття «правова система» виражає конкретно історичний, реально існуючий комплекс взаємозалежних юридичних засобів й явищ держави, включаючи нормативні, організаційні, соціально-культурні аспекти. Виникнення та розвинення правової системи були обумовлені багатьма чинниками, не лише правовими, й природними, такими як географічне розміщення, клімат. Серед них (чинників) можна виділити також економічний, релігійний. Останній в силу своєї багатогранності призвів до того, що з плином часу правові системи різних регіонів стали відрізнятися одна від одної. Через самостійний розвиток правова система в кожному з регіонів набула властиві тільки їй риси. Таким чином, сучасний світ складається із великої кількості національних правових систем, кожна з яких відображає правове становище конкретної держави [2].

Різниця між правовими системами багатьох країн може стати набагато меншою, якщо виходити не з конкретних правових норм,

а із більш-менш постійних елементів, які використовуються для створення, тлумачення, оцінювання норм. Самі норми можуть бути різноманітними до нескінченності, але засоби їх створення, систематизування, тлумачення показують наявність деяких типів, котрих вже й не так багато. Виходячи із цього, можна об'єднати правові системи в сім'ї, подібно тому як це роблять інші науки, як, наприклад, в лінгвістиці – романські, слов'янські; в релігії – християнство, іслам тощо.

Типологією правових систем, її порівняльним вивченням займаються фахівці в галузі науки порівняльного правознавства. Існує чимало класифікацій правових систем світу, виходячи із походження й еволюції правових систем, ієрархії джерел права, юридичної техніки, яка включає джерела права як основний елемент, специфічності правових інститутів, своєрідності юридичного мислення, природи джерел права та засобів їх тлумачення, а також спираючись на тип суспільства чи місця права в рамках даного соціального устрою, ідеології, що включає релігію, філософію, економічні та соціальні структури тощо. Кожна із них (класифікацій) заслуговує на увагу.

Протягом останніх двох століть, коли відбувалися зміни на політичній карті світу, зазнали змін правові системи багатьох країн. Тому змінювалися погляди вчених, які вже не вважали за потрібне виділення таких правових систем, як, наприклад, кельтська, правова система нецивілізованих народів тощо. Але з появою нових держав із новим політичним, соціальним устроєм з'явилась потреба у виділенні правових систем, які мали б відрізнитися від тих, що склалися під впливом історії. Прикладом є соціалістична правова система, яскравішим представником якої був СРСР. Оскільки виділення соціалістичної правової системи базувалось виключно на основі державного устрою, то в сучасних умовах це є недоцільним.

Але залишаються правові системи, що є загально визнаними, проте кожен із вчених має свій погляд на їх кількість, на які групи вони поділяються та чи поділяються взагалі.

Так, О. Ф. Скакун виділяє наступні правові системи, які багато хто вважає основними:

– романо-германська (країни континентальної Європи: Франція, Іспанія, Португалія тощо);

– англо-американська (Великобританія, Північна Ірландія, США, Канада тощо);

– змішана (виникла на стику двох класичних правових систем романо-германської та англо-американської: Данія, Швеція, Аргентина тощо);

– релігійно-традиційна (Індія, країни Арабського Сходу, Китай, країни Африки тощо).

Кожну із цих систем можна поділити на підвиди. Романо-германську на:

– романську (Франція, Бельгія, Італія тощо; провідною у цій групі є національна правова система Франції);

– германську (Німеччина, Австрія тощо; провідною у цій групі є правова система Німеччини).

В англо-американській системі розрізняють два підтипи:

– європейське загальне право (Англія, Північна Ірландія);

– американське загальне право (США, Канада).

У рамках змішаного типу можна виділити дві групи:

– північно-європейські (скандинавські) правові системи (Данія, Швеція, Норвегія, Ісландія, Фінляндія тощо);

– латино-американські правові системи (Аргентина, Парагвай тощо).

Релігійно-традиційний тип має декілька підтипів:

– релігійно-общинний (мусульманська, індуська, іудейська, християнська групи);

– далекосхідний-традиційний (основні групи – китайська, японська);

– звичаєво-общинний (африканська група – країни Африки, Мадагаскар) [3, с. 524].

В. Д. Гапотій, О. Л. Жильцов, Г. І. Воржевітіна класифікують правові системи на:

– континентальну (романо-германську) (Франція, Німеччина, Австрія, Нідерланди, Швейцарія, країни Скандинавії, Іспанія, Італія, Португалія) [4, с. 12–24];

– англо-американську (Британія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія) [4, с. 60–89];

– релігійну (країни мусульманського (ісламського) (Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Іран, Кувейт, Бахрейн,

Катар, Афганістан, Пакистан тощо), індійського (Індія), іудейського (Ізраїль) та канонічного (Ватикан) права [4, с. 92–144];

– звичаєву (країни Африки та Мадагаскару (Малагасійська Республіка) [4, с. 145–156].

Кожна із наведених правових систем має ознаки, які властиві тільки їй. Але, крім цього, підгрупи, на які поділяється кожна система, між собою теж де в чому різняться. Якщо зробити порівняльний аналіз правових систем, то різниця між ними стає очевидною. Наприклад, порівнюючи романо-германську й англо-американську правові системи, можна побачити їх абсолютну несхожість між собою, починаючи хоча б із їх походження. Романо-германська правова система виникла в більшій своїй частині на основі рецепції римського права, в той час, як англо-американська створювалася рішеннями суддів. Як наслідок цього, різниця між ними тільки збільшувалася. Для романо-германської правової системи характерні нормативність права, верховенство закону, високий рівень кодифікації, крім цього, система права складається з двох систем – публічного та приватного права. В той час як англо-американська система базується в основному на судовому прецеденті, в ній відсутні класифікація галузей, поділ норм права на імперативні та диспозитивні. На відміну від англо-американської, в романо-германській правовій системі судова практика є допоміжним джерелом права, вона здійснюється лише в рамках, встановлених законодавцем. Формування принципів права в цих правових системах відбувалося під впливом різних факторів, в романо-германській – під впливом теорії права, а в англо-американській поняття загальних принципів права історично взагалі не склалися, але пізніше судді виробили принцип «правової справедливості» [3, с. 552]. Ці правові системи, які склалися історично, є загальновизнаними та класичними, тому такий тип правової системи, як змішаний, увібрав в себе риси, властиві й романо-германській, й англо-американській правовим системам. Серед них – нормативно-правовий акт як джерело права, правовий звичай та судовий прецедент є важливими та не завжди допоміжними джерелами права. Однак підгрупи цієї системи, хоча й об'єднані в одну правову сім'ю, зберегли свої особливості. Наприклад, на відміну від Скандинавських країн країни

Латинської Америки як конституційний зразок запозичили Конституцію США 1787 року, деякі конституційні інститути США (інститут судового контролю за конституційністю законів) тощо. Але правові системи цих країн в більшій своїй частині розвивалися під впливом континентального права. Скандинавські країни в силу географічного положення, а країни Латинської Америки тому, що багато століть були колоніями європейських держав, право яких складалося історично.

Правова система, яка найбільш відрізняється від попередніх, і, навіть, в деяких своїх положеннях є абсолютно несхожою на інші – релігійно-традиційна правова сім'я. Це сталося в силу того, що вона базується на релігійних нормах, нормах-звичаях, нормах-традиціях. Але правові системи країн, які входять до цієї групи, не зупинились у своєму розвитку. Під впливом класичних правових систем вони постійно вносять нове у національне право, змінюють його структуру, нарешті визнали норму права, як важливий еталон поведінки.

Підтипи цієї правової системи складаються із сукупності моральних і правових норм, які склалися історично під впливом релігії, звичаїв, традицій. Але кожна країна відрізняється своєю системою норм, джерелами права. Наприклад, мусульманське право діє в рамках ісламської релігії, воно має релігійно-общинний принцип застосування та діє насамперед у відносинах правовірних мусульман із Аллахом. Основними джерелами права є Коран, Сунна, Іджма, Кияс, серед яких першим за значенням є Коран [3, с. 592]. А індуське право склалося під впливом ідей іудаїзму, у країнах із цим правом досі зберігається кастовий поділ суспільства. Але на відміну від ісламу не вимагає від своїх прихильників відданості одному віровченню. Проте головною відзнакою є те, що закон не визнається джерелом права. Для далекосхідної підгрупи характерне те, що в основу формування покладені не норми права, а норми моралі, звичаї, традиції. Велике значення приділяється ритуалу. На відміну від далекосхідної підгрупи, звичаєво-общинна сформува-лася на основі норм-звичаїв, що склалися природним шляхом, а також правових норм, запозичених від колоніальних держав. Норми-звичаї не диференційовані на права та обов'язки [3, с. 611].

Р. О. Стефанчук поділяє цивільно-правові системи, що функціонують в правових системах держав світу на:

– континентальну (романо-германську) систему, що панує у Франції, Німеччині, Бельгії, Люксембургу, Іспанії, Італії, Португалії, Австрії, Швейцарії, багатьох країнах Латинської Америки тощо; в основі цієї системи права – рецепція римського права та його гармонізація з урахуванням національної специфіки; основним джерелом континентальної системи права є нормативно-правовий акт, який за своєю сутністю є виробленим доктринально загальнообов'язковим правилом поведінки, тобто певною конструкцією, що покликана регулювати певні суспільні відносини; певне значення в континентальній системі відіграє і звичай, проте застосування його, порівняно з нормативно-правовим актом є набагато вужчим і опосередковується переважно у формі звичаю ділового обороту. Значення судової практики в континентальній системі права або має субсидіарний (доповнюваний) характер і застосовується для усунення прогалин нормативно-правового регулювання, або ж взагалі не є джерелом права;

– англо-американську систему права, що діє у Великій Британії, США, Канаді, Південно-Африканській Республіці, Австралії, Новій Зеландії, частково в Індії та Ізраїлі; в основі цієї системи права – звичайне право, що було результатом діяльності королівських судів феодальної Англії, та право справедливості, що було результатом діяльності суду канцлера (суду справедливості), які в своїй сукупності й становили прецедентне право;

– мусульманську правову систему, до якої належать майже всі країни Азії, що сповідують іслам (наприклад, Йорданія, Сирія, Ірак); тому й сутність їх права зводиться до поєднання основних вчень ісламу з чинними у цих державах нормативно-правовими актами; історично правова система цих держав формувалась під постійним впливом шаріату, що й призвело до того, що основними її (системи) «коренями» є: Коран (збірка релігійних висловів пророка Моххамеда); Суна (втілення боговдохновенної практики пророка, що має визначальне значення для тлумачення заповідей Корана); Іджма (думка всієї ісламської общини й юристів з якогось питання ісламського вчення); Кияс (принцип судження за аналогією); окрім цього, в країнах цієї правової системи є також